

MEMORII DIN EXIL – PAMFIL ȘEICARU DESPRE GHEORGHE TĂTĂRESCU

Titus Zamfiroiu

Pamfil Șeicaru este cunoscut în istoria presei române din deceniile IV și V, ca un pamfletar și polemist virulent la adresa oamenilor politici, articolele sale din ziarul „Curentul”, pe care îl conducea, stând mărturie.

În documentul¹ pe care îl public, întâlnim însă, un Pamfil Șeicaru ipostaziat în apărător al unui politician controversat până astăzi, Gheorghe Tătărescu. Fiind redactat în exil, acest document începe cu o polemică la adresa „Dosarului istoric” al lui Alexandru Cretzianu, fost diplomat și, de asemenea, aflat în diasporă, continuă și se încheie cu amintirile lui Șeicaru despre Gheorghe Tătărescu.

Ce este acest „Dosar istoric”? Evenimentele de la 23 august 1944 sunt radiografiate de către Cretzianu în exilul său american, sub forma unui aspru rechizitoriu politic, în care este vizat, printre alții, și Gheorghe Tătărescu, chiar dacă acesta se afla în reședința de la Poiana Gorjului, la acea dată.

Pamfil Șeicaru îi reproșează lui Alexandru Cretzianu lipsa de obiectivitate la adresa politicianului gorjean, acuzându-l că ar fi ascuns o presupusă telegramă, având concursul fostului ministru de externe, Grigore Niculescu – Buzești, transmisă de către viitorul președinte cehoslovac Edvard Benes, lui Gheorghe Tătărescu, care cuprindea condiții onorabile de ieșire din războiul alături de Axă.

Majoritatea documentului cuprinde, însă, amintirile lui Șeicaru, despre omul și politicianul Gheorghe Tătărescu: ocupații private – pasiunea acestuia pentru vânatoare, prieteni și adversari politici – unul din cei mai înverșunați rivali politici fiind Iuliu Maniu, redactate atât subiectiv, cât și obiectiv, din exilul său spaniol.

Să îl lăsăm, deci, pe marele gazetar interbelic să își expună aceste memorii, nu înainte de a-i mulțumi și de această dată, doamnei Sanda Tătărescu – Negropontes, pentru amabilitatea de a-mi oferi un exemplar al acestui document, cu scopul de a-l publica în revista Muzeului Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, „Litua”, respectând ortografia și punctuația autorului.

¹ Pamfil Șeicaru – *Gheorghe Tătărescu: Anexă la „Dosarul istoric” întocmit de Alexandru Cretzianu*, Paris, 1958

GEORGE TĂTĂRESCU :

ANEXĂ LA "DOSARUL ISTORIC"

ÎNTOCMIT DE AL. CREȚEANU :

de Pamfil ȘEICARU

M o t t o :

"Pour les vivants et pour les
"morts, notre point de vue est celui
"du service de la Patrie, car avec
"les écrits comme avec les armes, on
"la sert et on la dessert".

Charles Maurras : L'allée des
philosophes.

Dacă credem în eliberarea țării noastre - numai C. Vișoianu se gândește cu groază la o eliberare posibilă - dacă ne legitimăm prezența în exil prin ceea ce putem face ca să lămurim opinia publică mondială asupra înspăimântătoarei suferinți a neamului românesc, atunci trebuie să credem și în procesul răspunderilor. Au început să-l întrezărească și unii dintre răspunzătorii capitulării fără condiții din 23 August 1944; cel mai conștient, cel care a isbutit, în fine, să vadă dimensiunile crimei, Al. Crețeanu, publică un "Dosar istoric". Este de la sine înțeles că nu-i putem cere atâta obiectivitate, încât să se acuze singur, de aceea suntem siguri că va evita să pomenească o piesă din dosar : telegrama lui Beneș către George Tătărescu. Sistematic s'a înlăturat expunerea clară a acestei posibilități de negociere cu Rusia sovietică sub egida lui Beneș, ca să cunoaștem motivele care au îndreptățit pe Gr. Niculescu-Buzești - Dinu Păturică cuibărit la Ministerul de Externe - să țină ascunsă telegrama lui Beneș până ce invitația a devenit inoperantă.

În exil, Rădulescu-Pogoneanu s'a simțit obligat să amintească de această telegramă, dar a încercat, pueril, să-i anuleze orice importanță politică prin faptul că Beneș o adresase lui George Tătărescu care era un trădător. În Iulie 1944, G. Tătărescu un trădător ? Evident, este o absurditate, în afară de cazul că la acea epocă capitularzii știau că Tătărescu va participa, în Martie 1945, în guvernul Petre Groza, deci îl considerau dacă nu efectiv, cel puțin posibil trădător. Scărtoriile argumentării celor cu conștiința încărcată ne obligă să examinăm cu atenție cazul lui G. Tătărescu.

Acuzatul, mai exact defăimatul, a murit după mulți ani de închisoare. Ar fi o nedreptate, pe care o respinge categoric

conștiința noastră, să rămână în istoria politică a țării cu calificativul înflămant.

Paradoxul, George Tătăărăscu cu toate că a luat parte activă în viața politică din 1919, când a fost ales senator deși nu avea vârsta prevăzută de lege - nu împlinise încă 40 de ani - și până în 1957 când a murit, a fost totuși necunoscut. Spre a-i judeca acțiunile este necesară o prezentare a omului în totalitate, cu părțile de lumină și umbră ca într'un portret în maniera lui Rembrandt.

Generalul N. Tătăărăscu, tatăl lui George, oltean și după tată și după mamă, a fost secretar general la ministerul de război sub Mitiță Sturdza, iar în 1904 era șeful de Stat-major al armatei române. Apoi, ca general de corp de armată, a comandat corpul de armată din Iași și Craiova. Era tânăr locotenent în războiul din 1877, studiile și le făcuse în Franța. Generalul Tătăărăscu era fiul unui proprietar de moșie din Gorj, iar soția lui aparținea unei foarte vechi familii boerăști, Părăianu. Un istoric - Ștefulescu - apreciat de N. Iorga, într'o lucrare "Mănăstirea Polcovraci", o anexă la "Gorjul istoric", a făcut genealogia neamului Părăienilor, după toate documentele ce i-au stat la dispoziție. Astfel, Zamfir Părăianu, bunicul lui G. Tătăărăscu, prefect de Gorj, organizator al Adunării revoluționare dela mănăstirea Polcovraci în 1848, descindea în linie directă din Danciu Zamona (1405) care conform unui document slavon reprodus de Ștefulescu, document semnat de Matei Basarab, era "boier dela întemeierea țării". Un alt strămoș al lui Zamfir Părăianu a fost Ban al Craiovei în 1480 și se numea ot Părăieni; soția lui se numea Călea din Brancoveni, din neamul Domnitorului. Mănăstirea Polcovraci a fost clădită de acest Danciu ot Părăieni.

Este interesant că o ramură a Părăienilor, așa cum stabilește după documente istoricul Ștefulescu, a trecut la 1500 în Moldova luând numele Părăieni-Milești. Din această ramură moldoveană a descins spătarul Milescu-Cărnău, trimis în misiune de un țar al Rusiei în țara Chitailor (China).

Niciodată George Tătăărăscu nu s'a fâlit cu această ascendență boerască; nu a arătat ifose nobilitare. Odată, găsindu-ne la Polcovraci, mi-a spus, în treacăt, că ctitorul mănăstirii era un strămoș al lui. Cu această ocazie m'a întrebat dacă am citit "Gorjul istoric", insistând asupra lucrării acestui istoric gorjan, care deseori menționează în lucrările sale de Tudor Vladimirescu. Se simțea mândru că era din ținutul acestui erau în care vedea simbolul unei revoluții naționale și sociale. Mi-a vorbit îndelung de Tudor Vladimirescu și mi-a spus că intenționa să scrie o piesă de teatru având ca erou pe acest fiu al Gorjului. Chiar într'o conversație banală, George Tătăărăscu căuta să dea frazei o oarecare ținută literară și o sonoritate retorică.

La vârsta adolescenței, când ne căutam vocația șovăind în alegerea drumului, George Tătăărăscu era convins că va juca un rol politic și se prepara. Mai exact, își forma mijloacele de a-și deschide drum, de a se impune : își exercita memoria și elocvența. Era uimitor cum recita versuri din "Les Châtiments", din "Légendes du siècle" de Victor Hugo. Darul natural al elo-

cinții îl avea, vroia numai să dea vocii un cât mai mare volum. Vara, în lunile de vacanță, pretextând pasiunea lui pentru vânătoare -- poate unica pasiune reală -- hoinărea prin munții Gorjului. Și în singurătățile munților făcea exerciții de dezvoltare a puterii de emisiune a vocii. Recita versuri și asculta ecoul spre a verifica intensitatea, calitatea melodică, claritatea vocii. Nu a fost niciodată un om de bibliotecă, un pasionat de lectură, un adâncitor de probleme; inteligența lui sprintenă, ușurința ideatăi îi acopereau cu prisosință lacunele culturii lui. De formație literară romantică, a fost poate singurul om politic - bine înțeles afară de N. Iorga - care a citit "L'Histoire des Girondins" a lui Lamartine. Admira proza frumos cadentată a lui Lamartine, admira ținuta teatrală, emfatică, a lui Roland, elocvența pompoasă a lui Vergniaud sau a lui Brissot. Si-a luat doctoratul în Drept la Paris cu teza: "Le régime électoral et parlementaire en Roumanie" (1912).

Întors la Tg. Jiu, s'a înscris în Barou și în partidul liberal. Ca avocat nu a avut clientelă; baroul de Tg. Jiu avea elemente de elită ca Titu Frumușeanu și un tânăr Grigore Iunian, cu temeinice cunoștințe în Drept, cu o practică serioasă, stăpânind toate întortochețurile procedurii. În partidul liberal nu reprezenta decât pe tatăl lui, generalul N. Tătărăscu, ales senator în 1914. A cântat tânărul avocat Tătărăscu o afacere celebră, un mare proces la Jurați, ca să aibă prilejul să se manifeste. Dar tribunalul de Gorj nu oferea asemenea ocazii de revărsare a elocvenției. Și George Tătărăscu tânjea spre disperarea bătrânului general care își vedea fiul sortit să vegeteze la Tg. Jiu. Mi-a povestit Grigore Iunian îndoielile ce puseseră stăpânire pe bătrânul general în ceea ce privea viitorul fiului său; l-a rugat pe Iunian să-l sprijine, să-i înlesnească posibilitatea de a avea clienți. În 1910, nimeni nu bănuia ascensiunea de mai târziu a lui G. Tătărăscu. Cum timp avea, slavă Domnului, s'a dedicat pasiunii lui, vânatul, și hoinărind, nu era vârf de munte, poiană, pe care să nu o cunoască. Deoarece luptasem, în prima parte a campaniei, câteva luni în munții Gorjului, m'a rugat odată, fiindu-i oaspete la Poiana Gorjului, să-i numesc locurile pe unde mă purtase hazardul luptelor : Poiana Bordului, Stersura, Semileul, deasupra Dobriței, în fața muntelui Straja, Leșul, deasupra satului Vai de Ei. Cunoștea toate aceste locuri cu o impresionantă precizie; piciorul lui neobosit le străbătuse de atâtea ori încât fiecare cleanț de munte îi era cunoscut. Nu-l pasiona vânătoarea pentru plăcerea de a nimici cu o ageră țințire sălbătăciunile pădurii, el iubea hoinăreala prin păduri pentru încântarea pe care i-o da vastele singurătăți ale munților, pentru poezia codrilor plini de тайне. În 1914, Gorjul avea păduri în care nu intrase încă secură. Se făceau glume pe socoteala lui, când întors dela vânătoare, avea întotdeauna tolba goală.

Gorjenii folosesc cu o minunată siguranță acul ironiei; un tipic reprezentant al spiritului gorjean a fost Grigore Iunian de ale cărui ironii se fereau chiar cei mai buni debateri parla-

- 8 -

mentari. Ori, Gorjenii spuneau : George este un neostenit vânător, dar nu aduce nimic acasă, uită să ia cartuşiera.

- Te înşeli, complectă altul, se întoarce cu tolba plină de poveşti vânătoareşti.

George Iătăărăscu zâmbea, continuând să rătăcească prin munţi ca să dialogheze cu singurătăţile. Era un ȋntaş de rasă, dar nu simţea plăcere să doboare vietăţile pădurilor. Temperamentul nu era un tip violent sau sanguinar; blândeţea lui naturală îl făcea să caute linia împăciuitoare.

Războiul din 1916 l-a găsit obscur avocat la Tg. Jiu. A început campania ca comandant al unei companii de infanterie din reg. 18 Gorj; în partea a doua a războiului a fost aghiotantul comandantului şcolii militare din Botoşani. O puternică impresie i-a făcut dezarmarea a două corpuri de armată rusească de către elevii şcolii militare din Botoşani.

În 1919 G. Iătăărăscu a fost ales deputat de Gorj. Prima lui manifestare la tribuna Camerii a impresionat; discursul de o frumoasă arhitectură, de o îngrijită ȋnută literară, avea cu atât mai mare merit cu cât susţinea o teză ingrată : necesitatea consolidării ideii de autoritate. Parlamentul din 1919 era expresia fidelă a stărilor de spirit din cuprinsul României Mari: entuziaşti, naţionalişti, democraţi radicali şi organici ostili ideii de autoritate, aceştia erau în marea majoritate deputaţii. Doctorul N. Lupu, ministru de Interne, atacase jandarmeria ca instituţie; G. Iătăărăscu i-a răspuns apărând jandarmeria. În general, orice tânăr debutant îşi alege o temă generoasă care să-i asigure atenţia prietenoasă a Camerii. Ori, tema lui Iătăărăscu profund antipatică, a provocat resentimentele imensei majorităţi. Incontestabil, era un act politic de curaj.

Părerea unanimă a fost că tânărul parlamentar era un orator politic de talent, dar a săvârşit o greşală debutând ca apărător al unei instituţii - evident necesară - însă antipatică tuturor.

George Iătăărăscu, politic, calculase fără greş; la debutul lui, apărând o teză ingrată, asistase Ionel I.C. Brătianu care i-a încredinţat în Februarie 1922 subsecretariatul la Interne, având jandarmeria şi poliţia sub conducerea lui. Al doilea subsecretar era Richard Franasovici. Primul-ministru Ionel I. C. Brătianu era şi titular al ministerului de Interne, deci de fapt cei doi tineri subsecretari de Stat conduceau ministerul.

După ce bolşevicii au luat puterea în Rusia, nici un moment nu au încetat activitatea de răspândire al comunismului în Basarabia. O primă încercare de revoltă a fost în 1919 în judeţul Hotin; acţiunea bine concepută s'a manifestat printr'un atac prin surprindere; generalul Poetaşu, comandantul diviziei a fost asasinat. Moscova căuta punctul slab al prezenţei noastre în Basarabia; era, deci, firesc ca propaganda comunistă să se concentreze în Sudul Basarabiei unde populaţia nu era compact românească şi unde varietatea minorităţilor oferea mai multe posibilităţi de izbândă. Revoltele, îndelung şi cu multă grijă pregătite, au izbucnit simultan în mai multe puncte, luând un aspect neted revoluţionar la Tatar-Bunar. George Iătăărăscu, sub-secretar de Stat,

a condus cu multă pricepere și tact acțiunea de potolire a spiritelor. Evident, reprimarea implica întrebuințarea forței militare. Faptul că presa comunistă ataca violent pe Tătărașcu dovedea că Rusia sovietică pusese mari speranțe în această însușire din Sudul Basarabiei. Și Rusia nu uită, lucru de care Tătărașcu n'a ținut seama.

În Decembrie 1925, după renunțarea prințului Carol la drapelele de moștenitor al tronului, George Tătărașcu, sub-secretar de Stat, a publicat o broșură în care erau reproduse în facsimil și scrisorile cu caracter politic pe care svăpăiatul prinț le trimisese primei lui soții, Zizi Lambrino. Între altele și scrisoarea prin care își recunoștea fiul care trebuia să se nască. Broșura nu avea caracterul de pamflet, era sobru alcătuită și păstra un aspect strict documentar.

În 1926, când generalul Averescu a format guvernul, partidul liberal trecând în opoziție, George Tătărașcu se contura ca o făgăduitoare utilitate într-o viitoare guvernare. Astfel, în Iunie 1927, când Ionel Brătianu a format din nou guvernul, G. Tătărașcu a revenit la Interne ca subsecretar de Stat, ministru fiind I. G. Duca. Obiceiul în partidul liberal era ca membrii să fie înaintați la vechime; excepție au făcut în 1914 I. G. Duca și Victor Antonescu și ultimul G. Tătărașcu.

În timpul când era subsecretar de Stat la Interne, locuia în strada Silvestru, o casă în formă de vilă a cărei siluetă sveltă se încadra mai bine unui peisaj de munte. Cum legasem prietenie din 1919, îl vedeam des. Îmi plăcea atmosfera liniștită care amintea vremuri dispărute. Săda, fetița lui Tătărașcu, avea 11 ani și cu o seriozitate de soră mai mare repeta lecțiile cu fratele ei. Punea atâta seriozitate în împlinirea misiunii ei de educatoare, că îmi era foarte dragă. Se respira în casa din strada Silvestru o plăcută modestie, o simplitate primitivă. De fapt, George Tătărașcu se socotea în stare de provizorat în București, era parcă zorit să se întoarcă în Gorj, la Poiana de pe Jiu.

Cu moartea regelui Ferdinand, căreia i-a urmat la scurt timp moartea lui Ionel Brătianu, partidul liberal a intrat în criză. Admirabila orânduială a camarilei prezidată de Barbu Stirbei nu mai funcționa. Regenta nu-și putea permite luxul regelui Ferdinand de a ignora indicațiile opiniei publice; ori, partidul liberal, straniu, nu s'a bucurat de nici o popularitate în România Mare pe care o realizase tactul politic al lui Ionel Brătianu. Opinia publică este uneori de o uluitoare nedreptate. Ceea ce a fost Cavour pentru realizarea unității Italiei, a fost Ionel Brătianu pentru România, dar având de luptat cu condiții înfinit mai grele. Îmi amintesc de un articol al lui I. G. Duca, în care evoca pe Ionel Brătianu care se întorsese dela Paris într-o atmosferă de ostilitate generală, cu toate că reușise să consfințească România Mare prin tratate; era hulit în primul parlament al votului obștesc și al țărănimii împroprietărite. La această ostilitate a corpului electoral s'a adăugat, în Iunie 1930, suirea pe tron a regelui Carol.

Partidul liberal, printr-o eroare de apreciere a situației, s'a menținut la actul dela 3 Ianuarie 1926, adică a socotit pe

- 10 -

Carol ca uzurpator al tronului fiului său minor. Asemenea atitudini și le pot îngădui partidele și căror membri sunt uniți printr-o ideologie, nu prin interese. Ori, mistica liberală era epuizată de mai bine de o jumătate de secol. Fără îndoială, Ion C. Brătianu a fost un foarte lucid constructor al micului regat, suplu în dialectica ajustării la împrejurările fatal schimbătoare, dar acest exces de supleță era, adesea, împins până la un oportunism care este inamicul tuturor idealismelor. Când, într-un moment de revoltă a conștiinței lui de om onest a spus "am tolerat crime și asasinate", uita să adauge că își călcăse pe inimă spre a organiza un partid, spre a solidariza partizanii cu opera lui pe care vroia să o realizeze, cel puțin în parte, din idealurile generației dela 1848. Oamenii pot fi seduși de chemările spre înălțimile idealului, numai că ostenesec repede și ajunge o ispitire la realitatea materială ca năzuințele lor spre neprihănitela culmi ale unui ideal să fie oprite.

H. Ibsen în poemul dramatic "Brand" a făcut o cumplită satiră asupra năzuinței spre culmile idealului. Brand a reușit să antreneze, grație puterii sugestive a verbului, pe credincioșii parohiei lui spre înălțimi, dar atunci când primarul a anunțat că un banc de heringi și-a făcut apariția pe coastă, oamenii fiordului au părăsit pe pastorul Brand și s'au întors grăbiți la o realitate, evident, prozaică. Halucinatul înălțimilor luminoase ale idealului, pastorul Brand a rămas numai cu nebuna Gerđ.

Cei 12 ani de guvernare a lui Ion C. Brătianu au dat o structură solidă partidului liberal, dar i-a consumat întreaga mistică. Într-o carte "Nos fils", scrisă cu doi ani înainte de a muri, Jules Michelet făcea această melancolică mărturisire : "Știi care este, dintre toate relele lumii de azi, cea care mă doare cel mai mult ? Este strângerea inimii". Această strângere de inimă, această tristeță au simțit-o toți cei dela 1848, ctitorii partidului liberal. Mai păstra încă ceva din focul tipereiții C. A. Rosetti, Carada, care, cu o nebiruită intransigență a rămas republican până la sfârșitul vieții. Era guvernator al Băncii Naționale și a refuzat să ceară audiență regelui Carol I pentru a i se prezenta. Regele apreciind această ținută, a anunțat într-o zi că vroia să viziteze Banca Națională. Bătrânul Carada l-a primit, firește, cu toată cinstea cuvenită regelui țării, dar tot republican a rămas.

Avea dreptate Ernest Renan când scria în 1878 lui Berthelet : "Marile înfăptuiri ale trecutului se datoresc mai mult entuziasmului și pasiunii decât rațiunii". Toate partidele se formează într-o stare de exaltare provocată de o idee politică, au la început puterea de expansiune a unei mistici, ca să se organizeze, apoi, politic, înlocuind mistica printr-o banală retorică a idealurilor moarte. În "Aux confins de la politique", De Monzie face aceste îndreptățite observații : "Ce-ar face o democrație de sceptici, de indiferenți, de necredincioși ? Ea ar duce o viață precară, de la o zi la alta, fără siguranță, fără fecunditate. O democrație nu se poate lipsi de o încredere fermă, a-

dică de o credință, de o mistică. Gânditorii cari au fost în serviciul republicei care naștea au rezimat, imprudent, credința democratică pe bazele propriului lor raționalism. Noi suferim astăzi, în faza declinului raționalismului, consecințele acestei imprudențe. Suferim de a nu fi degajat mai de vreme datele imediate ale conștiinței populare, de a nu fi deslușit mai degrabă în instinctele sau intuițiile sufletului național ceea ce este adevărat, ceea ce este esențialmente constitutiv al sentimentului democrat". Și mai departe, De Monzie scria : "Avem totdeauna nevoie de poezie - de lirism dacă nu de liră - de speranțe nelimitate, dacă nu de oameni în care să încarnăm aceste speranțe. Ne trebuie, mai mult ca oricând, o mistică republicană, dacă prin mistică se înțelege o rezervă de entuziasm, o capacitate de abnegație, vagul sufletului popular prin care, în toate timpurile și în toate țările, s'au început marile înfăptuiri".

Ori, mistica liberală a murit în jurul lui 1884. În 1914, războiul mondial a animat în sufletul lui Ionel Brătianu vechiul ideal al generației de la 1848, generație care a fost pe câmpia Blajului când Simeon Barnuțiu și-a rostit istoricul discurs, prezenți fiind : Alexandru A. C. Cuza, Kogălniceanu, frații Câmpineanu, Costachi Negri, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, frații Brătianu. În 1919, Ionel Brătianu și-a considerat rolul lui istoric terminat, dându-și seama că flacăra idealului se consumase.

După 1919, adevăratul șef al partidului liberal a fost Vintilă Brătianu, care nu putea să ofere partidului decât o puternică organizație bancară și o armatură de întreprinderi. Nici în aceste creații ale unui om de partid și nici în firea lui Vintilă Brătianu nu se afla o mistică liberală. De aceea în 1930, partidul liberal, organizat pe exploatarea puterii, nu a avut vigoarea necesară ca să organizeze o opoziție dărză, de durată regelui Carol al II-lea. Prima sciziune a provocat-o George Brătianu care, sub precipitarea nechibzuită a unei ambiții, a făcut opinie separată de atitudinea partidului, încercând să întemeieze un partid liberal loialist. În fond, George Brătianu spera că grație sprijinului regelui, să decapiteze partidul, dar a fost urmat de puțini liberali. Faptul că majoritatea membrilor partidului au rezistat tentației de a merge cu George Brătianu având perspectiva de a veni la putere, nu înseamnă că puteau sta multă vreme în opoziție; armatura economică și financiară creată de Vintilă Brătianu ca să se mențină, carea să fie sprijinită de guvern, Politic, partidul liberal, după atitudinea din 7 Iunie 1930, ar fi trebuit să adopte o soluție eroică, adică o întoarcere la originile lui revoluționare și să se proclame partid republican. Poate că Vintilă Brătianu ar fi avut curajul să facă această ruptură, dar câți dintre membrii partidului l-ar fi urmat ? Si mai era și gruparea lui George Brătianu care se intitulase "partid liberal".

După câteva luni de rezistență, Vintilă Brătianu constrâns de partid, a cerut audiență regelui Carol. În Noembrie 1930, Vintilă Brătianu a murit, șefia partidului fiind dată lui I. G. Duca. Fusese unul dintre intimitii colaboratori ai lui Ionel Brătianu în

- 12 -

epoca neutralității. Când acesta a semnat tratatul de alianță în care era fixată și data intrării României în război, de față la semnare a fost I. G. Duca; nici un alt membru al guvernului nu a mai fost informat spre a se menține secretul.

I. G. Duca avea o inteligență de o rară finețe, multă delicatețe sufletească; i se cunoșteau calitățile lui de orator parlamentar, dar nimeni nu-i bănuia talentul de scriitor. A fost o adevărată revelație schița "Măinele" din volumul "Portrete și amintiri" publicat în 1932; finețea, pătrunderea observației își aflaseră o elegantă expresie literară. Lui Duca îi lipsea însă energia virilă, aproape brutală, care se cerea pentru a domina partidul și a se impune regelui. Era un bun șef de guvern pentru vremuri liniștite, un admirabil ministru de Externe înainte de 1914, dar nu omul necesar în Noembrie 1933. Regele Carol nu l'a acceptat decât de nevoie, știind că sub aparențe mlădioase ascundea o intransigentă corectitudine politică și o rară onestitate personală. Unul dintre oamenii politici cei mai dezinteresăți pe cari i-am cunoscut.

În guvernul format de I. G. Duca, Tătăărăscu a primit ministerul de Industrie și Comerț, deoarece șeful guvernului nu a vroit să indisponă pe Ion Inculeț care ceruse ministerul de Interne. Moartea năprasnică a lui I. G. Duca a deschis problema succesiunii. A fost proclamat șef al partidului Dinu Brătianu care, în afară de nume, nu avea nici superioara inteligență a lui Ionel Brătianu, nici mediocritatea energică a lui Vintilă Brătianu; era un om apolitic, ca să nu spun politic nul. De fapt Dinu Brătianu nu ținea să aibă șefia guvernului, iar regele l-ar fi preferat pe Richard Franasovici; acesta însă a refuzat, propunând pe George Tătăărăscu. În casa din strada Silvestru, frunțașii partidului : Victor Antonescu, Franasovici, Inculeț, doctorul Costinescu, Vasile Sassu, Dumitriu Dovlecel, Nicușor Săveanu, Manolescu-Strunga s'au trudit ore întregi ca să-l convină pe George Tătăărăscu să primească șefia guvernului. El ținea morțiș ca șef să fie Dinu Brătianu, deoarece așa era logic. Pentru a-i curma încăpățănarea, Victor Antonescu i-a amintit că Ion Brătianu, întemeietorul partidului liberal, oficial n'a fost nici odată șeful partidului, această demnitate o deținuse Beizadeaua Mitică Ghica. Clătinat de acest argument, George Tătăărăscu a ridicat încă o obiecție : nu poate să anunțe regelui consimțământul lui înainte de a avea permisiunea șefului partidului. Doctorul Costinescu, cumnatul lui Dinu Brătianu, i-a răspuns răzând : "această formalitate mă privește pe mine".

Realmente, în acea noapte de 2 Ianuarie am asistat la cea mai neverosinilă scenă : un om politic român care aducea toate argumentele ca să scape de sarcina șefiei unui guvern. Nu era o modestie afectată, nu era manifestarea mironosită a unei ambiții care nu avea curajul să se manifeste; George Tătăărăscu își dădea seama de răspunderea pe care și-o asuma și avea într'adevăr teamă.

M'a uimit ușurința cu care a intrat în rol; avea prestanță și siguranță în fața situațiilor cele mai dificile. Clémenceau într'una din vorbele lui de spirit a spus : "Poincaré știe totul și nu înțelege nimic, Briand nu știe nimic și înțelege to-

tul". Si Tătărăscu pătrundea cu ușurință orice problemă și găsea totdeauna soluția acceptabilă. Firește că această vioiciune a inteligenței nu poate acoperi exigențele unei răspunderi politice de așa de mari proporții cum era în acele vremuri ; nu simțea nevoia să se informeze pe planul superior al politicii.

Prin 1934, Hitler începuse să îngrijoreze lumea politică; pentru cunoașterea ideologiei politice a național-socialismului nu exista un mai bun izvor de informații ca "Mein Kampf". Citișem din această carte câteva rezumate și extrase publicate în limba franceză; într-o zi văd în biblioteca lui Tătărăscu volumul "Mein Kampf" în traducere franceză, publicat contra voinței lui Hitler de o editură franceză. L-am rugat să mi-o împrumute și el a consimțit bucuros. Spre uimirea mea, cartea avea foile netăiate. După ce am reușit să-mi procur un exemplar, i l-am restituit pe acesta, pe cel împrumutat făcuserm diverse sublinieri. Tătărăscu a luat volumul cumpărat de mine, cu foile netăiate, l-a aranjat în bibliotecă și acolo a rămas ca un obiect decorativ. În aceeași situație virgină se găseau în biblioteca lui și câteva volume de Troțki și Lenin. În realitate, ca imensa majoritate a oamenilor politici români, era și el lipsit de curiozitatea intelectuală. Ar fi o explicație : poate că o adâncire a problemelor, o prea bogată documentare să îngreuneze soluțiile.

Într-o carte "Notes et maximes - La Politique" de Louis Latzarus, găsesc această maximă : "Este o greșală să se ceară tehnicieni în momente dificile. Ei sunt prețioși pentru epoci calme. În vremuri turburi, nu este nevoie de competenți, ci de caractere. Totuși, când oamenii de voință au împrăștiat furtuna, este necesar să se facă apel la specialiști".

Luând șefia guvernului, George Tătărăscu a surprins prin îndemânarea cu care a știut să diminueze tensiunea dintre partidul liberal și celelalte partide din opoziție. Era o fire împăciuitoare și nu i-am surprins niciodată acea înverșunare pe care o avea contra adversarilor Armand Călinescu, de exemplu. Nu era sectar, poate pentru că nu avea convingeri prea profunde sau nu credea, cu un fanatism intolerant, în valabilitatea unei singure idei politice. Avea o bunătate naturală și îi făcea oroare pasiunile care se mențin la temperatură ridicată și dincolo de incinta Camerii. Era convins că înrăutățirea raporturilor dintre partide, violența atacurilor, acuzațiile nesocotite fac un imens rău, în mod egal, tuturor partidelor prin discreditarea păturii politice a țării.

Este suficient să compare cineva colecția ziarului "Viitorul", oficiosul partidului liberal, între 1919 și 1930, cât timp a durat dictatura lui Vintilă Brătianu în partidul liberal și colecția aceluiași ziar dela 1933 până la 1940, pentru a descoperi două concepții deosebite în ceea ce privește lupta politică. Pentru Vintilă Brătianu chiar faptul că cineva nu era înscris în partidul liberal, devenea suspect. Nici un ziar, nici chiar cea mai iresponsabilă fițuică nu a publicat atacuri mai triviale, acuzații mai deșănțate, cum a publicat oficiosul partidului liberal "Viitorul". Si toate aceste atacuri erau inspirate de in-

chizitorul Vintilă Brătianu care, ceeace îl caracteriza, le credea adevărate. Sub George Tătărăscu, ca și în timpul scurtei geții a lui I. G. Duca, tonul, conținutul "Viitorului" se schimbaseră; gazeta era mai puțin sectară, urbanitatea în stil se accentuase.

Atitudinea lui George Tătărăscu în afacerea "Skoda" este caracteristică.

Denunțarea acestei afaceri de trafic de influență de mari proporții - și putea spune de proporții fără precedent în viața noastră politică - a fost făcută la tribuna Camerii de doctorul N. Lupu. Guvernul a seziat parchetul militar, care a ordonat o descindere la Seleski, reprezentantul firmei "Skoda". Comisarul regal, fără să-și dea seama de gravitatea afacerii, deci fără să se gândească ce forțe erau solidare cu ea, s'a mulțumit să pună pecetile pe casa de fier a lui Seleski și nu a dresat în prealabil un proces verbal de conținutul casei de fier. A verificat conținutul, a constatat importanța acuzațoare a scrisorilor, a pus pecetile și s'a dus să raporteze. Seleski a rupt pecetile și a luat tot ce putea să fie compromițător pentru intervenienți. Ca reprezentant al uzinelor Skoda, el își făcuse datoria, acceptând riscurile unui proces cu inevitabila condamnare. Ceeace a dat o vâlvătaie afacerii, a fost sinuciderea generalului de artilerie Sică Popescu. Intr-o scrisoare adresată soției lui, generalul se declara nevinovat și explica gestul disperat, prin bănuielile de care se vedea înconjurat. Generalul Sică Popescu era rudă cu Virgil Madgearu. O interpelare a d-rului N. Lupu - poate cea mai bună ca tehnică a atacului - a determinat votarea unei moțiuni prin care se cerea instituirea unei comisii de anchetă parlamentară.

În comisia de anchetă nu a figurat nici un membru al majorității liberale care din punct de vedere politic să reprezinte ceva; numai președintele comisiei, Valer Pop, liberal, era reprezentantul nu știu cărei organizații a tineretului greco-catolic, se bucura de oarecare notorietate. Chiar designarea lui Valer Pop, așa de strâns legat de Mitropolia Blajului, indica intenția șefului guvernului de a reduce cât mai mult din elementul pasional al acestei anchete care, în afară de eroul acestei afaceri de trafic de influență, Romulus Boilă, țintea pe Virgil Madgearu și moralmente pe Iuliu Maniu.

Afacerea avea mai multe aspecte.

Evident, în primul rând rolul jucat de Romulus Boilă era clar : intermediar al afacerii și prin situația pe care o avea în partidul național-tărănesc -- soția lui era sora lui Ionel Pop, deci nepoata lui Maniu -- traficul era evident. În 1929 - 1930, Romulus Boilă era, dacă nu președinte, cel puțin membru de drept al oricărei comisii de unde se incasau "speze". Deputații țărăniști (totdeauna s'au scotit ca atare, așa cum naționali au rămas tot naționali, iar național-tărănist în partid era numai Virgil Madgearu) îl detestau pe Romulus Boilă. Ei l'au poreclit "Ichtiozaurul" pentru cumulul de comisii care îi asigurau aproximativ 870.000 lei lunar. Dar aceasta nu împiedica, ca atunci când se lovea în Romulus Boilă, indirect era atins și Iu-

liu Maniu.

În comisia de anchetă parlamentară lupta a fost dusă între Grigore Iunian care interoga ca un judecător de instrucție și Armand Călinescu - Ghelmegeanu, delegații partidului ca să apere pe Romulus Boilă. Și nu era o însărcinare de "tout repos"; bietul Boilă ignora complet Dreptul penal, pentru el noțiunea traficului de influență nu exista, socotind comisionul (vulgar, șperțul) drept "speze" pentru serviciile de avocat. Se mai adăuga ceva: era de o înduioșătoare prostie, oferind inteligenții cu totul excepțională a lui Grigore Iunian o țintă ușoară. Când logica de judecător de instrucție a lui Iunian îl strângea prea tare, bietul Romulus Boilă nu găsea alt răspuns decât "nu mă declar".

Spectacolul era comic și trist.

Toată druceasca abilitate a lui Armand Călinescu, toată iscusința de chițibușar juridic a lui Ghelmegeanu, nu au izbutit să-l smulgă din cleștele logicei lui Iunian. Pe acest exemplar de elită al politicii românești și unul dintre puținii autentici democrați pe cari i-am avut, nu-l interesa bietul nevoiaș, colecționar de "speze"; dincolo de Romulus Boilă el urmărea, cu o calmă și ironică tenacitate, pe Maniu și pe Virgil Madgearu. Nici un moment, în comisiunea de anchetă parlamentară, al cărui membru eram, nu s'a conturat o înverșunare între liberali și naționalaști; lupta s'a dus între Grigore Iunian, deșident național-tăranist și partidul de care se separase.

Alt aspect dureros al afacerii Skoda: în graba de a se da comanda și bine înțeles de a se încasa primele "speze" avocația-le de 64 milioane de lei, s'a ignorat voit sau s'a uitat o problemă: lipsa de lucru, șomajul grav din regiunea Reșiței. Ceeace s'a făcut mai târziu, după ce s'a revizuit contractul, se putea realiza dela început: o parte din comandă să se execute în țară. În alegerile din vara anului 1932 am candidat în județul Caraș; m'au îngrozit aspectele șomajului la Moldova-Veche, la Anina, la Reșița. Am publicat o serie de articole în care redam impresiile culese din contactul cu muncitorimea. Eftimie Gherman, care a reprezentat permanent în Cameră muncitorimea, poate confirma proporțiile tragice ale șomajului în 1932, în regiunea Carașului. Erau consecințele grabei nesocotite cu care se încheiase contractul Skoda, uitându-se interesele muncitorimii române.

Un alt aspect și poate cel mai grav al afacerii, a fost în legătură cu politica noastră externă. Uzinele "Skoda" se situau ca importanță alături de Creusot, Krupp și Wickers. Presa engleză, franceză, italiană și mai ales cea germană au dat o mare extensiune scandalului. Publicitatea dată traficului de influență "comisionului politic" plătit de Skoda, a creiat marelui uzini cehoslovace o situație deosebit de grea. Orice contract ar fi negociat, putea să fie bănuț de tainice și sunătoare argumente pentru a fi obținut. În concurența dintre firmele producătoare de armament, se creiase o situație inițială de inferioritate uzinelor Skoda.

Scandalul izbucnit la București, amplificat prin pasiunile

politice avea repercusiuni asupra economiei unui stat aliat.

Se explică deci intervenția lui Beneș pe lângă George Tătăărăscu și trimiterea lui Fiala la Lucurești. Personal, George Tătăărăscu văzuse de la început repercusiunile internaționale ale afacerii "Skoda" și căutase pe căi lăturalnice să reducă din importanță și din senzational; se isbise însă de intransigența lui Grigore Iunian și de violența intervențiilor la tribuna Camerii a drului N. Lupu. Mai era încă un obstacol : regele.

Ostilitatea între Iuliu Maniu și rege era deschisă ; afacerea "Skoda" era un prilej pentru a fi exploatată contra celui care declarase război camarilei. Contractul cu Skoda se semnase de un guvern prezidat de Iuliu Maniu, intermediarul care încasase un prim acout din comision - 64 de milioane - era soțul nepoatei președintelui de consiliu. Pe de altă parte, nătângia imprudentelor răspunsuri ale lui Romulus Boilă, încasatorul comisionului, înlesnea concluziile comisiei parlamentare.

George Tătăărăscu care judeca problemele fără patimă, a avut curajul să atragă atenția regelui asupra riscurilor care ar rezulta din accentuarea anchetei și acceptarea concluziilor. În primul rând trimiterea în judecată a generalului Cihoski, ministrul de război care încheiase contractul, ar fi avut urmări dezastruoase asupra moralului armatei.

Apoi, România, stat aliat al Cehoslovaciei, nu trebuie să ignore intervenția lui Beneș; prin revizuirea contractului se pot face reduceri importante, iar o parte din comandă va fi executată de "Reșița", înlăturându-se șomajul.

George Tătăărăscu a obținut o reală victorie convingând pe rege. Si într-o zi comisia de anchetă parlamentară a dispărut. Imi amintesc furia lui Grigore Iunian; era pentru prima oară când și-a părăsit calmul lui ironic. Stiu că a avut o explicație cu George Tătăărăscu, destul de desagreabilă pentru șeful guvernului.

Am reamintit toate acestea ca să se înțeleagă de ce Beneș a telegrafiat în 1944 lui George Tătăărăscu. Nu uitase atitudinea lui în afacerea Skoda; nu a uitat-o nici Iuliu Maniu, dar nu cu aceleași sentimente pe care le-a păstrat Beneș.

În Noembrie 1937, guvernul liberal era la sfârșitul legislaturii; soluția logică pentru rege era să încredințeze lui Iuliu Maniu formarea noului guvern, care trebuia să prezideze alegerile. Desigur, sta în puterea regelui să încredințeze formarea guvernului și unei coaliții prezidate de Al. Vaida Voevod sau formarea unui guvern neutru, cu unica misiune de a prezida alegerile. Cu toate că partidul liberal dorea să treacă în opoziție -- atât Gh. Tătăărăscu cât și Dinu Brătianu erau de acord -- regele a însărcinat pe Tătăărăscu să formeze guvernul și să prezideze alegerile. O soluție nefericit inspirată, care a îndârjit toate partidele de opoziție, socotind un nou guvern Tătăărăscu ca o sfidare svârlită opoziției, deoarece regele înlocuia opinia publică cu opinia camarilei.

În seara de 13 Decembrie 1937, cu puțin înainte de începerea alegerilor, Gh. Tătăărăscu a rostit un discurs la radio. Era bine gândit și realizat cu simț de măsură. Cuvântarea a început

printr-o serie de răspunsuri date criticilor făcute de opoziție activității guvernului în cursul celor patru ani. Ca formulă retorică, era ingenioasă : transformase răspunsurile într-o succesiune de întrebări adresate partidelor de opoziție.

" Da sau nu - am înlăptuit marea reformă a conversiunii datoriei agricole, față de care trei legi anterioare se arătasera neputincioase ?...

" Da sau nu - am așezat ordinea în finanțele publice ?

" Da sau nu - am plătit la timp toate lefurile, soldele, pensiile și furnizorii Statului ?...

" Da sau nu - am consolidat datoriile interne de 20 miliarde, făcând să dispară atmosfera de neîncredere în semnătura Statului român ?

" Da sau nu - am redus cuponul datoriei publice a cărui plată am găsit-o suspendată, făcând țării, în patru ani, o economie de 6 miliarde, 721 milioane de lei ?

" Da sau nu - am înlăturat controlul străin asupra finanțelor Statului ?

" Da sau nu - am reușit, datorită măsurilor noastre, să activăm producția țării, mărin exportul în toate ramurile economiei noastre naționale, astfel încât excedentul balanței noastre comerciale s'a ridicat de la 2 miliarde și jumătate în anul 1933, la 9 miliarde în 1936 ? "

Si întrebările se succedau acuzatoare pentru cei cari denigraseră realizările guvernului Tătărescu. Înlăturarea șomajului, legiferarea protecției muncii naționale, crearea a 18.000 de posturi noi de învățători, 700 de parohii, clădirea a 4.000 de școli, s'au numit încă 1000 de medici. Construcția liniilor Tulcea-Babadag, Reșița-Caransebeș, Ilva Mică-Dorna Vătrei, Bumbăști-Livezeni, normalizarea liniei Crasna-Huși. În executarea planului de înzestrare a armatei, guvernul Tătărescu a făcut comenzi de 24 miliarde de lei, din care s'au plătit efectiv 10 miliarde. La aceste realizări se rezumau întrebările lui Tătărescu.

În 1941, am pornit războiul contra Rusiei sovietice cu armamentul făcut sub Tătărescu și s'a putut duce cu sprijinul industriei de armament, în cea mai mare parte creată de guvernul Tătărescu. Dar niciodată opoziția nu a recunoscut ceva din realizările unui guvern. Iar faptul că regele îi reînvoise încrederea, însărcinându-l să formeze din nou guvernul, el a devenit o mulțime și vrăjmășia opiniei publice contra Elenei Lupescu s'a concentrat asupra lui. Constituțional vorbind, regele scurtase durata guvernării, deoarece viața legală a Corpurilor legiuitoare sfârșia la 1 Februarie 1938. Nu se poate spune că noul guvern Tătărescu era neconstituțional, deoarece voința națională avea să ratifice sau să infirme soluția dată de rege. De fapt, guvernul Tătărescu trebuia să se înfrunte în fața corpului electoral cu partidul național-țărănist și cu Garda de fier. Pentru Tătărescu și, evident, pentru rege, pericolul îl reprezenta Iuliu Maniu, care dăduse lupta fățișă contra camarilei și atacase pe Elena Lupescu.

Pe cât s'a arătat Iuliu Maniu sub-mediocru ca șef de guvern, pe atât era fără egal ca conducător al opoziției : suplu, insi-

nuant, multiplu, neostenit. Negativismul în anii de formație ca opozant al ideii de stat maghiar îi dezvoltase un spirit critic, minor fără îndoială, dar de o eficacitate fără greș. Iuliu Maniu nu dădea bătălii mari în care ideile se înfruntă, talentele se desfășoară într-o amplă afirmare pasională sau dialectică; se mulțumea să hărțuiască fără întrerupere, adesea temele erau monotone, dar calmul cu care le repeta exaspera pe adversar. Băga-jul de idei de care dispunea Iuliu Maniu era surprinzător de redus, numai tenacitatea lui calmă, repetarea aceluiașor acuzații avea un efect surprinzător.

Liniștea cu care înfrunta tumultul adversității, acel calm exasperant nu-l avea decât A. C. Cuza, care îl depășea prin stimularea spiritului epigramatic.

Un egal calm dovedea în desbateri și Grigore Iunian, superior prin dialectică și ironia lui teribil de mușcătoare.

Iuliu Maniu a reușit să-și facă un prestigiu cum puțini oameni politici l-au avut; vorbea banal și monoton, nu spunea nimic deosebit, dar impunea printr-o superioritate care nu se putea defini. Monoton și rece, nu avea elan; redus ca cultură literară, poate omul politic cel mai insensibil la farmecale literaturii, fatal mijloacele lui oratorice erau reduse. Nu înflăcăra și nu cucerea, dar - paradoxal - impunea. Nimeni nu poate spune că a citit o singură pagină din discursurile lui Iuliu Maniu, care să depășească o foarte redusă mediocritate onorabilă. Și totuși, între 1919 și 1944, timp de 25 de ani, a fost omul politic de cel mai mare prestigiu. Nu avea comunicativitate, căldură, nu avea idei, dar impunea.

Scrind câteva pagini despre Ionel I. C. Brătianu, fugare amintiri și aspecte, I. G. Duca făcea această justă observație : " În apariția cuiva pe scena noastră politică, se crează îndată o legendă în jurul lui. Si persoana este osândită, pe urmă, să trăiască ani dea rândul în opinia publică sub o înfățișare arbitrar făurită ". Aceste legende sunt caracterizate printr-o uimitoare tenacitate. Legenda a transfigurat banalitatea discursurilor, mediocritatea concepțiilor lui politice; așa se explică de ce Iuliu Maniu și-a menținut - în toate împrejurările - intact prestigiul. Acest prestigiu a fost exploatat de banda capitulară în August 1944, legenda a operat fatala eclipsă de luciditate a poporului român, care a crezut orbește în conținutul legendei și, ca orice legendă, nu conținea nici un sâmbure de adevăr. Iuliu Maniu domina conștiința publică -- ceva mai mult decât opinia publică -- în 1937.

Se înțelege ușor ecoul pe care l-au avut cele două acuzații aduse lui Tătăreanu : pregătește dictatura și este lipsit de sinceritate în politica externă.

Gh. Tătăreanu a răspuns la prima acuzație : " Rog pe d. Iuliu Maniu să ia cunoștință că în țara aceasta numai proștii și nebunii se pot gândi la dictatură ". Si era convingerea lui intimă.

Iată de ce, atunci când regele a instituit dictatura, a făcut apel la Armand Călinescu, nu la Tătăreanu.

Celelalte acuzații, că vroia să schimbe politica externă, el a dat un răspuns și inteligent și politic valabil : " Problemele

de politică externă nu pot fi subiecte de agitat în pulberea străzilor și legitimitățile sale curiozități în acest domeniu pot fi pe larg satisfăcute în biroul ministerului de Externe unde va putea oricând să culeagă informațiile necesare pentru ca să se convingă că politica noastră externă tradițională nu a suferit sub guvernarea noastră nici o deviere".

Dacă Ionel I. C. Brătianu ar fi tratat în piața publică orientarea României în politica externă, nu ar fi fost posibil să realizeze România Mare. Un mare istoric, Cohen, studiind democrația ateniană, a identificat între cauzele decăderii ei desbateră politica externă în piața publică.

Trecând la atac, Tătăărăscu are o mișcare înlemnătească de floretă: "Democrat și inamic al dictaturii, dl. Iuliu Maniu face pacte de neagresiune cu vrăjmașii democrației și cu propovăduitorii dictaturii. Partizan al politicii externe tradiționale, dsa face pacte de neagresiune cu acei cari vor dislocarea acestei politici. Dacă această atitudine înseamnă linie dreaptă, să răspundă dl Maniu care este definiția liniei în zig-zag și dacă această atitudine înseamnă sinceritate să răspundă dl Maniu care este definiția ipocriziei". Discursul bun, frumos rostit, nu avea darul însă să schimbe ceva din atmosfera creiată de adversarii camarilei.

Alegerile au avut loc în condiții de o necunoscută corectitudine; primele alegeri perfect libere ce au avut loc în România. Administrația a fost complet pasivă, iar rezultatul alegerilor din Decembrie 1937 au redat numeric curente de opinie publică. Guvernul a obținut numai 39 %, lipsindu-i o mică fracțiune (1%) ca să aibă prima majoritară. Două surprize au fost: prima că Iuliu Maniu nu a obținut, cum se aștepta conducerea partidului național-țărănist, majoritatea absolută; a doua, succesul Gărzii de fier, care făcea dovada unui partid bine organizat și care isbutise să-și facă serioase legături în masse.

În loc să procedeze conform Constituției și să consulte pe șefii de partide, încredințând formarea noului guvern lui Iuliu Maniu și în caz de refuz un guvern de coaliție, regele s'a adresat lui Octavian Goga, dizolvând parlamentul, iar în preziua noulor alegeri care trebuiau să fie prezidate de Goga, a suspendat Constituția și a proclamat dictatura regală.

"În țara aceasta numai proștii și nebunii se pot gândi la dictatură" afirmase Gh. Tătăărăscu în cuvântarea lui la Radio. Regele Carol nu era nici prost și nici nebun, dar camarila intrase în panică.

Politic, Gh. Tătăărăscu a coborât brusc în stima opiniei publice, iar după abdicarea regelui Carol a devenit ostracizatul ei. Nu-l omagia nici cel puțin ura, era simplu bagatelizat și cu ferocitatea înverșunării opiniei publice era designat ca responsabil de toate nenorocirile ce se abătuseră asupra țării. Într-o involburare de patimi, într'un climat de generală ostilitate, judecata obiectivă este imposibilă.

L-am revăzut de câteva ori. Era neschimbat, calm, atent la

- 20 -

repercusiunile posibile ale războiului în domeniul social-politic. Il lăsa rece unele atitudini ce se manifestaseră în partid. Cu un zâmbet de indulgență și resemnare mi-a spus : "Stii că n'a fost om mai calomniat decât Ion Brătianu; nu s'a plâns niciodată. Suferea în tăcere nedreptățile ce i se făceau de adversari, cari, plini de patimă, nu mai alegeau mijloacele de care se serveau. Copiilor lui le-a spus : "faceți-vă datoria, nu vă gândiți la răsplată. Fapta bună ca și adevărul sfârșesc totdeauna prin a birui." De ce aș avea eu pretenția să fiu mai privilegiat decât marele Ion Brătianu ? N'are nici o importanță".

Găsea în robusta lui constituție fizică și morală suficiență energie optimistă ca să nu se lase copleșit de vrăjmășia lui Iuliu Maniu, cu toate că-și dădea bine seama de răul ce i-l făcea.

În timpul războiului și-a făcut o scurtă apariție la Chișinău, cu prilejul împlinirii unui an de la eliberarea Basarabiei. Mihai Antonescu s'a arătat plin de atenții față de Tătăărăscu, dar această erabilitate nu putea compensa răceala marelui, care nu uita că Tătăărăscu fusese prim-ministru când regele l-a îndepărtat de la șefia Statului-Major, trimițându-l să-și facă stagiul ca corandant al unei divizii. Cu toate că dispoziția regelui era conformă regulamentelor militare, mareșalul Antonescu îl făcea responsabil pe Tătăărăscu din faptul că cedările lui, grija de a meraja pe rege, de a-i acapara încrederea, contribuiseră la consolidarea camarilei, la transformarea ei în factor constituțional, deci deținea puterea de a decide. De fapt, mareșalul Antonescu avea exact aceleași sentimente față de Gh. Tătăărăscu ca și răstul lumii politice. Tot ce realizase, toată partea pozitivă a guvernării lui era uitată, reținându-se numai ultrajul suferit de opinia publică românească din partea camarilei regelui Carol al II-lea.

Avusese și regele Ferdinand o camarilă, iar șeful ei, favoritul reginei Maria, exploatase această situație. Se știa de toată lumea politică, care era realitatea constituțională reprezentată de Barbu Stirbei, acest duc de Lauzun balcanic, în tot timpul domniei lui Ferdinand; nu se schimba un guvern, nu se designa formarea altui guvern fără aprobarea sau fără ca șeful camarilei să nu-l fi sugerat. Este trist, dar nu mai puțin adevărat. De ce opinia publică a fost mai îndârjită, mai neîndurată față de camarila regelui Carol, condusă de Elena Lupeșcu ? În primul rând, Barbu Stirbei era discret, opera în umbra seraiului. Imi amintesc că prin 1924, Grigore Filipescu a început o campanie contra lui Stirbei. Articolele lui Filipescu publicate în "Epoca", scoteau din ungherele de taină ale seraiului pe favoritul reginei Maria și-l arăta opiniei publice. Grigore Filipescu -- un excepțional temperament de gazetar -- și-a dat seama că lipsea ceva campaniei lui ca să impresioneze pe cititori și acest ceva era fotografia eroului, altfel Stirbei rămânea o abstracție, o entitate metafizică. Fiul lui Nicolae Filipescu avea suficiente relații în lumea pe care o frecventa Barbu Stirbei. Spre disperarea lui Grigore Filipescu, nimeni nu avea o fotografie a lui Barbu Stirbei. Unica soluție pe care am găsit-o, a fost să asist la recepția pe care o dădea, în fiecare an, Banca de Credit a lui Kaufman, după

încheierea bilanțului. M'am dus însoțit de caricaturistul Ross și de reporterul fotografic al ziarului. Cu politeță, reporterul fotografic a fost rugat să-și lase aparatul la garderobă, dar creionul sprinten al lui Ross nu putea fi lăsat ca o umbră-lă. Ca o vîietate de umbră, ca un sobol, Barbu Stirbei nu putea suferi lumina publicității. Vizibil, făcuse un mare efort să participe la acea recepție, el fiind președintele consiliului de administrație al Băncii. Caricatura lui Ross, reproducând cu fidelitate chipul favoritului, l-a dat publicității.

Această discreție nu a avut-o camarila regelui Carol; ostenta puterea pe care o deținea, lăsând să se vadă purtarea iritantă de parvenit, ceea ce ofensa sensibilitatea opiniei publice. Mecanismul constituțional sub Ferdinand funcționase tot sub sugestia șefului camarilei, numai că această falsificare era cunoscută de un număr restrâns de persoane. În definitiv, sub o formă sau alta, opinia publică tot înșelată era, dar nu-i place să i se arate cu brutalitate ce ridicole sunt pretențiile ei de exercitare a puterii de decideră.

După abdicarea regelui Carol, opinia publică era pornită contra tuturor oamenilor politici cari, prin excesiva lor suptetă, înlesniseră puterea absolută a camarilei. Si primul responsabil a fost indicat Gh. Tătăărăscu. Împărtășise această judecată sumară a opiniei publice și mareșalul Antonescu. Se explică politica rece pe care a avut-o față de omul care fusese cel mai mult timp șeful guvernului sub Carol al II-lea.

Era totuși o nedreptate, deoarece Mareșalul a putut duce războiul contra Rusiei sovietice mulțumită înzestrării armatei realizate de Gh. Tătăărăscu. De la abdicarea regelui Carol și până în primăvara anului 1945, a fost un izolat, ceva mai mult, un ostracizat, datorită urii implacabile a lui Iuliu Maniu.

O situație cu totul excepțională avea în opinia publică șeful partidului național-țărănist; beneficia de opoziția pe care o făcuse regelui Carol denunțând camarila. A fost o opoziție cât se poate de abilă, deoarece atacurile lui erau prudente, nu depășeau limita îngăduită unui om politic, care se menține într-o corectă disciplină monarhică. Grație luptei duse în parlamentul din Budapesta contra ideii de Stat maghiar, Iuliu Maniu își perfecționase arta de a ataca fără să violeze limita dreptului de critică. Nu se poate cita din toate discursurile rostite de Maniu o singură frază care să fi putut fi interpretată, chiar de cel mai servil comisar regal, ca o ofensă adusă regelui. Cuvântul lui Maniu aluneca banal, dar insinuant, pe lângă articolul privitor la lăse-majestate, creia atmosfera ca să mobilizeze resentimentele opiniei publice, folosind cu o rafinată artă, imprecizia în frază. Si opera asupra acestei opinii publice nesdruncinată lui prestigiu politic.

În "Notele și maximele asupra politicei", Louis Latzarus a încercat să dea o definiție prestigiului și a ajuns, în primul rând, la constatarea că nu se găsește o bună definiție în nici un dicționar. "Pară că unele ființe degajă un fluid dominator. Sunt frumoși sau urâți, mărunți de statură sau înalți, viguroși

- 22 -

sau infirmi, buni sau răutăcioși, activi sau leneși, puțin interesează. Oricine este obligat să-l respecte, fără să știe pentru ce, așa cum se ascultă de o lege nescrisă.

"Adevăratul prestigiu este așa de robust încât nenorocirea nu-l șterge, uneori chiar îl întărește. S'a văzut prestigiu sportat între patru pereți ale unei celule. Se hrănește din persecuție, tot așa de bine cum se hrănește din succes. El nu se dobândește, orice ar spune cei cari îl confundă cu stima. Este o parte a norocului impalpabil, semnul unei predestinări. Secretul unor ascensiuni politice stă în întregime într'un neînțeles prestigiu". Este exact cazul lui Iuliu Maniu. După abdicarea regelui Carol, grație prestigiului său, Iuliu Maniu s'a impus Gărzii de fier și marelui Ion Antonescu. Si datorită acestui prestigiu, el a putut face opoziție fățișă politicii externe a marelui Iuliu. În Aprilie 1944, datorită prestigiului, sau mai exact dominat de prestigiul lui Iuliu Maniu, mareșalul a făcut greșala capitală de a îngădui trimiterea lui Barbu Stirbei și ulterior a lui C. Vișoianu la Cairo, atunci când guvernul ducea tratative directe cu Rusia sovietică la Stockholm. Autoritar cu toată lumea, violent în întrevederile cu Hitler, nesuportând nici o rezistență, mareșalul Antonescu a căutat să-l convingă pe Maniu că nu se poate conta pe Anglo-Americanii. Întrebându-l de ce a permis trimiterea delegației la Cairo, mareșalul mi-a răspuns : "Ca să se convingă că speranțele pe care și le pun în Anglo-Americanii sunt simple himere".

A trebuit ca țara să fie invadată, jefuită de hoardele stepei, căminurilor românești dezonorate și stropite cu sânge, ca Iuliu Maniu să descopere că așteptările lui au fost niște himere. Ce amarnic a iapășit țara creînd un așa de mare prestigiu lui Iuliu Maniu.

Ostracizat politic, ceva mai grav, stigmatizat de Iuliu Maniu, Gh. Tătăărăscu nu putea lua nici o inițiativă.

În 1942 : adresat tuturor oamenilor politici un fel de memorandum, în care punea cu luciditate și curaj problemele social-economice după terminarea războiului. Era singurul om politic care încerca să contureze drumul posibil în negura viitorului.

În rândurile partidului național-țărănist n'am găsit pe nimeni care să-și pună problema unei posibile schimbări în structura social-economică a țării și cu atât mai puțin să-și frământă mintea pentru a formula un program minimal.

Gh. Tătăărăscu căzuta să încadreze liberalismul socialului, să aducă vechiului liberalism toate îndreptările pe care le impunea experiența dintre două războaie. Apelul-memorandum nu a stărnit interesul nici unui om politic. Gh. Tătăărăscu continua să fie considerat un om lipsit de orice valoare activă în politica românească. Dar nu s'a descurajat : la 26 Martie 1943, imediat după ce a cunoscut rezultatul bătăliei dela Stalingrad, el s'a adresat lui Dinu Brătianu și lui Iuliu Maniu, propunându-le să constituie o "Uniune sacră" a tuturor partidelor politice și alcătuirea unui "Comitet național" având misiunea să inițieze o politică protivnică celei duse de guvernul mareșalului Antonescu. A refuzat Iuliu Maniu, iar Dinu Brătianu a răspuns, că deoarece lu-

Iuliu Maniu este contra și că el este de aceeaș părere". Un nou demers a făcut la 23 Decembrie 1943 - opt luni înainte armistițiului - pe lângă Iuliu Maniu.

În congresul general al partidului național-liberal ce s'a ținut în ziua de 1 Iulie 1945 pentru alegerea președintelui și a organelor de conducere ale partidului, Gh. Tătărăscu a făcut o serie de destăinuiri care au un real interes pentru completarea dosarului privind actul din 23 August 1944.

Voi reproduce câteva fragmente din expunerea lui Tătărăscu: "Dându-mi seama încă de pe atunci (18 Decembrie 1943) că intrașem în faza finală a războiului și conștient de rolul pe care Uniunea Sovietelor avea să-l joace în această perioadă, ca și rolul pe care trebuia să-l aibă la viitoarea conferință a păcii și în organizarea de mâine a Europei și a lumii, m'am adresat dlui Iuliu Maniu, care se intitulase singur, pe vremea aceea, "șeful opoziției române" pentru a-i tălmăci convingerile și informațiile mele, propunându-i să plecăm împreună la Moscova pentru a trata cu guvernul Uniunii Sovietice esșirea României din război. Planul meu era, să discutăm și să pregătim momentul pentru a executa acest act, pentru a hotărî condițiunile armistițiului și apoi pentru a organiza o armată de eliberare cu prizonierii români aflaători în Rusia sovietică. Demersul a fost făcut dlui Iuliu Maniu prin doctorul Angelescu. Dl Iuliu Maniu a cerut trei zile de reflexie și apoi mi-a trimis răspunsul său : așa refuza să aiera la planul ce îi comunicasem".

Premiza dela care pleca Gh. Tătărăscu era justă : Rusia sovietică va juca un rol decisiv în faza finală a războiului și la conferința păcii. Cum România se găsea în război cu Rusia sovietică, trebuia deci să trateze direct cu ea. Dar ideea organizării unei armate de eliberare cu prizonierii români aflați în Rusia era pur și simplu o aberație. Eliberarea României de cine ? Există un guvern legal, țara se afla în război cu Rusia sovietică, înlăturarea guvernului revenea regelui sprijinit de opinia publică și nici de cum de o armată formată sub oblăduirea inamicului. Iuliu Maniu a fost îndreptățit să refuze participarea la planul Tătărăscu.

În continuare, Tătărăscu spunea : "Neputând realiza o înțelegere națională pentru a lua contact direct cu U.R.S.S., m'am adresat marului prieten al României, dl președinte Beneș, la acea epocă în exil la Londra și care avea legături permanente cu șefii politici sovietici. Printr'un mesaj trimis în 25 Februarie 1944, spuneam președintelui Beneș următoarele : "Evenimentele militare și politice desfășurate până astăzi dela cel dintâi mesaj pe care am avut onoarea să-l adresez excelenței voastre, confirmă conchiuziile mele și cred că putem, de pe acum, deduce că de fapt ordinea internațională în Estul și Centrul Europei va fi stabilită în cele din urmă sub egida Uniunii Sovietice și aceasta dealtfel în complet acord cu Marea Britanie și Statele-Unite.

"A pregăti un teren de înțelegere cu Uniunea Sovietică și a apăra cauza României la Kremlin, iată necesitatea ceasului de față. Din nefericire nu avem pe nimeni pentru a întreprinde a-

ceastă operă utilă și de aceea ne punem speranța cu toată încrederea în Excelența voastră.

"De aceea mă îndrept din nou către Excelența voastră în numele unui lung trecut de colaborare strânsă în serviciul popoarelor noastre și în virtutea sentimentelor de prietenie și de solidaritate de către guvernele ce am prezidat au făcut dovadă față de țara Voastră -- mai ales în ceasurile grave ale Cehoslovaciei -- rugându-vă stăruitor de a apăra Țara mea și de a-i acorda întregul sprijin".

Beneș a răspuns printr-o scrisoare dătătoare de cele mai întremătoare speranțe.

Gh. Tătărăscu vedea just : unicele negocieri valabile nu puteau fi decât cele duse direct cu Rusia sovietică. În plus, era oportună ideea de a obține sprijinul lui Beneș, care în 1943 avea o egală ascultare și la Moscova ca și la Londra și Washington. Dar unde începe eroarea inexplicabilă a lui Tătărăscu, este de a fi ignorat că guvernul mareșalului Antonescu urmărea același obiectiv și interpreta în același sens situația : negocieri directe cu Rusia sovietică. Este posibil ca Tătărăscu, politicește izolat, să nu fi fost informat, dar e curios că Iuliu Maniu, care era informat de mareșal cu o impecabilă loialitate (nu se poate spune că Maniu s'a simțit obligat să procedeze cu aceeași loialitate față de mareșal) să nu-i fi folosit ideea lui Tătărăscu ca și legătura stabilită cu Beneș pentru a sprijini inițiativa negocierilor directe cu Rusia sovietică luată de mareșalul Antonescu.

De ce aceste efortări nu au fost înmănușate, dând astfel o singură atitudine politicii românești, ci au fost risipite și contradictorii ? Mister.

Este marea și fatală rățâcire a lui Iuliu Maniu. Il ura, aceasta este sigur, dar e probabil că nu avea nici stima pentru el. Orice propunere venea dela el, era respinsă imediat, fără să fi fost examinată.

Aceeași pornire vrăjmașă l-a împins pe Maniu ca să săvârșească o greșală de valorificare și față de V. V. Tilea. În loc să-i încredințeze lui Tilea misiunea de a ține contact cu mediile politice engleze unde avea relații de prim ordin, a preferat pe o biată stărnitură intelectuală Pavel P. Pavel. Deși V. V. Tilea se pusese la dispoziția lui Maniu, deși șeful național-țărăniștilor era perfect informat asupra relațiilor politice ale fostului ministru al României la Londra, a renunțat la aceste servicii de care în politica pe care vroia s'o ducă avea absolut nevoie. De ce Iuliu Maniu nu-i ierta lui Tilea că dansase ostentativ cu Elena Lupescu la restaurantul Colonnade și manevrase ca să rupă prietenia de 40 de ani pe care Maniu o avea cu Al. Vaida Voevod. Ca intransigentă morală este exemplară, politic însă această atitudine a fost o greșală. Să năibă la Londra ca reprezentant pe... Pavel P. Pavel și să-l respingă, în 1942, pe V. V. Tilea !...

Și față de Grigore Iunian a avut aceeași atitudine, motivată pe faptul că în 1938 Iunian a renegat partidul raliindu-se regimului dictatorial al regelui Carol al II-lea.

Cum putea să facă excepție față de Gh. Tătărăscu ? Izolat, politic ostracizat de conducerea partidului liberal care se subordonase complet lui Iuliu Maniu, Gh. Tătărăscu a mai făcut un demers : după bătălia de la Uman a rugat pe rege să convoace imediat un consiliu de coroană. Era în ziua de 25 Martie 1944. Cu demersul lui nu s'a solidarizat nimeni, dar nu s'a descurajat. În ziua de 1 Mai 1944 a adresat tuturor șefilor de partide o nouă propunere din care extragem următoarele puncte :

1) Singurul mijloc prin care se mai pot preveni urmările dezastruoase ale războiului ce am purtat împotriva Rusiei, este pacea imediată cu Națiunile Unite și totodată încheierea cu Uniunea Sovietică, în cadrul suveranității și a recunoașterii drepturilor noastre naționale, a unei înțelegeri pe o colaborare permanentă în răsăritul și sud-estul Europei.

2) Negocierile pentru încheierea armistițiului și a păcii cu Sovietele trebuie duse direct cu ele, fără nici o reticență, fără nici un gând de tergiversare și fără a mai uza de mediațiunea protectoare a altor puteri, care, în împrejurările de azi, nu ne-ar mai fi de nici un folos. Sunt încredințat că greșelile condiții cerute României de guvernul sovietic au fost determinate de atmosfera de neîncredere provocată la Kremlin prin neîbăcia cu care au fost începute negocierile. Drumul la Moscova trebuie căutat azi direct.

3) Negocierile trebuie duse în cadrul unui program unitar, armonizator al tuturor inițiativelor și activităților care, deși se desfășoară azi paralel și având scopuri identice, ar putea, în lipsa unui organ coordinator, să se desvolte mâine împotriva intereselor naționale. Negocierile trebuie duse în numele conștiinței țării. Pentru realizarea acestui comandament, se va constitui un comitet național compus din actualii și foștii președinți ai partidelor politice al căror program intern și extern este compatibil cu o înțelegere cu Rusia Sovietică și din foștii președinți de Consiliu ale căror credințe și linie de conduită nu se opun acestui act politic. Președintele (delegatul) partidului comunist -- azi partid național -- va face parte din acest comitet care va putea fi lărgit prin cooptare de noi membri.

Si G. Tătărăscu adaugă : "Trebuie să precizez că această propunere s'a încrucișat cu o propunere similară făcută de partidul comunist prin dl. Lucrețiu Pătrășcanu. Si la această propunere dl. Iuliu Maniu a răspuns cu un refuz categoric, iar vechea conducere a partidului național-liberal a răspuns reproducând fidel refuzul șefului partidului național-țărănesc".

La primul punct este de făcut această observație : Încă din Februarie 1943, guvernul Antonescu ajunsese la concluzia necesității ieșirii din război a României. Slab informat asupra situației din Italia, Mihai Antonescu s'a dus la Roma sperând să sincronizeze acțiunea diplomatică a României cu a Italiei. Ca orice acțiune politică rezimată pe o informație în parte incompletă, în parte falsă, era sortită să dea greș. În Martie 1943, Mussolini era virtualmente căzut de la putere.

La punctul 2, Gh. Tătărăscu dovedește o lucidă judecată

asupra situației; concluziile lui erau valabile; negocieri directe cu Rusia Sovietică, fără a mai uza de mediațiunea protectoare a altor puteri. Si adăosul lui : "care în împrejurările de față nu ne-ar putea fi de nici un folos", s'a dovedit just. "Drumul la Moscova trebuie căutat direct" scria în Mai 1944. E greu de crezut că la acea dată isbutise să cunoască rezultatele conferinței de la Teheran, cum este imposibil de admis ca Al. Crețeanu, ministrul României la Ankara, să nu le fi aflat cel puțin prin mijlocirea cărții lui Walter Lippman "Scopurile de război ale Statelor Unite", carte scrisă imediat după conferința de la Teheran. Nu trebuie uitat că Walter Lippman avea ușile deschise la președintele Roosevelt.

Necunoscând, dat fiind situația lui de izolat politic, hotărârile conferinței de la Teheran, concluzia la care ajunsese dovedește maturitatea judecării lui politice. "Drumul la Moscova trebuie căutat azi direct"...

O altă propunere care merită să fie analizată este aceea de la punctul 3 : armonizarea tuturor inițiativelor și activităților, prin crearea unui organ coordinator, altfel toate aceste inițiative "ar putea să se desvolte mâine împotriva intereselor naționale". Perfect adevărat, cum timpul a arătat, numai că Tătărescu uita că acel "organ coordinator" exista, era cel legal, guvernul țării, fiind unicul calificat, deoarece parlament nu aveam, partidele politice erau desființate, iar contactul lor cu țara încetase din Decembrie 1937.

Toate propunerile lui Gh. Tătărescu își pierduseră valabilitatea din momentul în care guvernul țării urmărea același obiect : eșirea din război cu păstrarea suveranității naționale și recunoașterea drepturilor poporului român. Ceva mai mult : inițiasse negocieri directe cu Rusia Sovietică. Orice altă inițiativă separată dusă în același sens ar fi avut ca prim rezultat slăbirea poziției guvernului. Fiind mai multe propuneri în același sens, Rusia sovietică putea să determine o supralicitare de oferte : care era dispus să accepte condiții mai oneroase pentru țară. Ultimul precupeț din piață cunoaște această lege a cererii și ofertei, numai patrioții români nu o cunoșteau. Intr'adevăr nu'și dădeau seama sau era o disperată întrecere de a pune mâna pe putere ?

Oricât s'ar ofensa impresarii vastei mistificări ai loviturii de Stat din 23 August 1944 care a dus direct la capitularea fără condiții, toate acțiunile politicianismului român se reduc, în ultimă analiză, la "opportunisme de voyou".

Necontestat că acest spectacol n'ar fi existat dacă la ministerul de Externe ar fi fost un om de mare autoritate, iar mareșalul ar fi potolit isteria politicianismului român și ar fi putut să o facă. Din clipa în care a îngăduit plecarea lui Barbu Stirbei la Cairo, mareșalul și-a torpilat singur negocierile de la Stockholm.

O altă eroare pe care o săvârșește și Tătărescu, exact ca și Iuliu Maniu : România va obține condiții mai bune dacă negocierile ar fi începute în numele partidelor politice. Si pentru a obține bunăvoința Kremlinului, Gh. Tătărescu a propus să

între în comitetul coordinator al inițiativelor și activităților ce se duceau în vederea păcii și un delegat al partidului comunist "azi partid național" afirma el cu solemnitate.

Încă o manifestare a ceea ce eu am numit complexul Sublimei Porți. Si e surprinzător că-l avea Gh. Tătărescu. Nu există partide comuniste, ci numai garnizoane ideologice ale Kremlinului.

Clasa politică a Finlandei n'a suferit de complexul de inferioritate al Sublimei Porți. De aceea, azi Finlanda este o țară liberă, respectată de Rusia sovietică. Să reproducă Al. Crețeanu, pentru obiectivitatea expunerii, în "dosarul istoric" și capitolul din Memoriile mareșalului Mannerheim, privitor la negocierile de armistițiu.

Gh. Tătărescu, după refuzul lui Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, a constituit la 26 Mai 1944, Coaliția națională democratică, în care au intrat : partidul comunist reprezentat prin Lucrețiu Pătrășcanu, partidul socialist democrat (Titel Petrescu), Frontul plugarilor (Petru Groza) reprezentat prin Mihail Ralea și partidul național-democrat reprezentat prin doctorul Topa.

Această "Coaliție națională democratică" avea în program patru puncte :

- 1/ Pregătirea acțiunii destinată să realizeze ieșirea României din război.
- 2/ Eliberarea teritoriului național de sub jugul trupelor de ocupație și reîncorporarea Transilvaniei prin alungarea cetro-pitorilor.
- 3/ Restabilirea raporturilor tradiționale cu puterile occidentale și în același timp pregătirea unei alianțe cu U.R.S.S.
- 4/ Renașterea instituțiilor democratice la temelia vieții politice a Statului Român.

Coaliția a rămas deschisă și celorlalte partide care nu aderaseră încă la programul ei. Până la constituirea acestei coaliții Iuliu Maniu, cu toate insistențele lui Titel Petrescu, a refuzat să accepte colaborarea cu partidul comunist. Imediat ce a văzut că Tătărescu i-a dat certificat de "partid național", o lună mai târziu, complexul de inferioritate "Sublima Poartă" a operat în plin; la 2 Iulie s'a constituit "Blocul național-democrat" în care Iuliu Maniu și Dinu Brătianu au acceptat partidul comunist. Kremlinul ideologic înainta în România și își asigura viitoarele manevre.

Toate aceste inițiative, această dare cu cotul ca să-și facă drum în prima linie, dementa supralicitare (cine are partidul comunist în jocul lui ?) nu putea să aibă alt rezultat decât robirea țării. Mai avea, oare, Moscova nevoie să-și întrebuinteze agenții de descompunere a unei clase conducătoare, când ea se descompunea singură ?

Atunci când Barbu Stirbei adăpostea la Buftea pe Bodnăraș sub numele Ceaușu, ca împreună să pregătească lovitura de Stat dela 23 August, ce putea să mai sperie Kremlinul ?

În ziua de 28 Iulie 1944, Gh. Tătărescu a adresat regelui o scrisoare în care făcea unele propuneri. "Sunt în curent cu negocierile care au fost începute. Le consider timide în formă. Le consider în fond o eroare. Procedura pentru încheierea armis-

tițiului trebuie inițiată prin instituirea unui guvern al păcii, care să declare public voința țării de a ieși din război. Numai astfel vom pune capăt echivocurilor dăunătoare create până azi de negociatori improvizați cari, după părerea mea, au compromis și mai mult decât au ajutat cauza României. După constituirea acestui guvern, negocierile vor fi duse prin oameni de autoritate și vor trebui să aibă drept obiect și un pact de colaborare cu Uniunea Sovietică".

Este exact că negocierile dela Stockholm, având loc în același timp cu cele dela Cairo, în loc să prezinte o unitate de gândire, de voință, a dat spectacolul diviziunii interne. Dar de ce era nevoie de un guvern al păcii, când se negocia cu arma în mână ? În Noembrie 1917, Ionel I. C. Brătianu a demisionat sugerând regelui formarea guvernului Averescu pentru a duce negocierile cu puterile centrale. Această decizie își avea o anumită justificare politică : nu vroia să diminueze drepturile țării, care decurgeau din tratatele semnate. Dar în 1944 ce ar fi justificat schimbarea guvernului care începuse negocierile și obținuse chiar o serie de concesii esențiale, recunoscute de altfel de Al. Crețeanu. Că după capitularea fără condiții Moscova a revenit asupra acestor concesii este firesc : concesii se fac unei țări capabilă să te dăuneze, dar nici decum unei țări care a capitulat "en rase campagne". Nu se negociază cu spirit capitular, nu se tratează cu complexul de inferioritate Sublima Poartă.

După ce Gh. Tătăărăscu a trimis scrisoarea regelui, Richard Franasovici îi comunica telegrafic, prin ministerul de Externe, că guvernul Uniunii Sovietice i-a adresat prin Beneș invitația de a veni la Moscova împreună cu delegații Coaliției naționale demograte, pentru a discuta condițiile ieșirii din război a României. Directorul cifrului era Grigore Niculescu-Buzești care, în fața perspectivei de a-și rata călătoria ca ministru de Externe, a dosit telegrama și nu a înmănat-o lui Tătăărăscu decât în ziua de 18 August. Invitația, fatal, nu mai avea valoare, deoarece banda capitulară pregătise lovitura de Stat și aștepta de la o zi la alta, să o anunțe.

Gh. Tătăărăscu a început să fie calificat de trădător din momentul în care a intrat în guvernul Groza. De ce se face uz de încă o minciună, căutând să se stabilească un distingu între guvernele ce s-au succedat de la capitulare până în Martie 1945, când s'a format guvernul Groza ? Toate guvernele, Sănătescu, general Rădescu, nu erau libere deoarece ele nu reprezentau un Stat suveran ci un Stat ocupat. S'a întâmplat ca generalul Rădescu să fie un Român cu demnitate, de un mare curaj, vrând să afirme drepturile suverane ale Statului român, dar aceasta nu a schimbat situația României din momentul în care au intrat trupele rusești în București : țara era ocupată pe baza actului de capitulare.

E straniu cum au uitat vinovații capitulării comunicatele oficiale difuzate de radio Moscova, ce anunțau "liberarea" orașelor românești, orașe în care nu se aflau decât garnizoane românești. Insistența cu care Moscova dădea aceste comunicate arăta clar, cui vroia să înțeleagă, care era situația reală a României.

Si da ce se uită că Românilor le era interzis de guvernul român să denunțe pe soldatul rus care îi jertea sau îi necinstea casa ? Si se mai uită că guvernul Sănătescu recomandase că în eventuala plângere ce ar fi îndrăznit s'o facă un nemorocit de Român, să se menționeze în loc de soldați ruși, "indivizi necunoscuți". Chiar nevinovatului imbecil, generalului Sănătescu, fabricat prim-ministru de Minai, i s'a furat automobilul de soldați ruși.

E necesar să reamintim uluitoarea declarație a sinistrului impresar al capitulării, Gr. Niculescu-Buzești, făcută presei străine în ziua de 12 Septembrie 1944 : "Chestia care se pune este aceea a regimului juridic dintre România și U.R.S.S. până la încheierea armistițiului". Care era, deci, regimul juridic între 23 August și data semnării armistițiului ? Exact acela care a urmat și după semnare, adică o țară ocupată, la discreția "liberatorului". Când Ion Mihalache a spus cu o sinceritate care îi va cinsti memoria : "Mai bine ne tăiam mâna decât să semnăm la Moscova", el rostea adevărul.

Nici o deosebire de fapt între guvernele care au precedat pe Petre Groza și guvernul prezidat de această abjectă palată; toate au fost guverne de ocupație, servind de paravan jafurilor individuale sau colective ale Rușilor. Partidul comunist a colaborat cu național-țărăniștii și cu liberalii, așa cum a colaborat cu cei cari au format guvernul-paravan care a trebuit să semneze pacea. Alături de Gh. Tătărăscu erau Hațeganu, reprezentantul lui Iuliu Maniu, amicul intim al lui Teohari Georgescu, și Romniceanu, reprezentantul lui Dinu Brătianu.

La conferința păcii, Gh. Tătărăscu a ținut un discurs care, pe bună dreptate, a revoltat toată lumea : a recunoscut culpabilitatea României. Dar el era în linia falosului și nu mai puțin ticălosului memorandum "La Roumanie devant la conférence de paix", redactat de Gr. Niculescu-Buzești, C. Vișoianu, Gr. Gafencu și alte caracade de tip Brutus Coste.

Iar Gr. Gafencu a publicat -- semnând fost ministru de Externe al României -- un articol în revista "DOCUMENTS" (1946), în care accentua că România nu înțelege să eludeze responsabilitatea care decurge - evident - din faptul că a atacat Rusia sovietică. Deci, toți o apă și un pământ; cu o mică deosebire că condițiile acțiunii politice după 23 August au fost acelea ale unei țări ocupate, vinovații principali fiind autorii loviturii de Stat. Acuzația de trădător se limitează la eroii loviturii de Stat, inclusiv "bietul" Mihai I. Să nu-și închipuie Vișoianu & Co. că vor putea scăpa de răspunderi ocrotiți de Yarow-Leisersohn & Co. În sufletele nemorocivilor de Români, încovoiați sub loviturile knutului rusesc, stăruie un singur gând care le dă puteri : să poată într-o zi spânzura pe trădători. Eminescu pomenea de marele ordin al sfintei cănepe. Ei au pregătit fiecărui Român ștreangul în clipa când îi smulgea arma din mână.

Crisa din Martie 1945 a fost doar o etapă în acțiunea de compromitere generală a unei clase politice care își semnase singură sentința în ziua de 23 August 1944.

Partidele burgheze, oamenii politici burghezi trebuiau să

fie compromisă prin colaborarea cu ocupantul. Si poate cineva să spună că nu a reușit pe deplin Moscova ? Probabil că Gh. Tătărescu și-a dat seama de viitoarea răspundere și de necesitatea de a încerca o îmbunătățire a situației în țară, deoarece a denunțat abuzurile guvernului din care făcea parte. Memorandumul acuzator a fost înmănat regelui, Comisiei aliate de control, membrilor guvernului, șefilor de partide și tuturor ministrilor acreditați la București, în ziua de 19 Iulie 1947. Acest memorandum prin care Tătărescu, vice-președinte de Consiliu, cerea disperat un ajutor ca să se pună capăt abuzurilor, îl reabilitează, dă un sens colaborării lui cu comuniștii.

În 1946 se găsea la Paris cu soția și copiii. Au încercat prietenii să-l convingă să refuze semnarea tratatului de pace și să rămână în străinătate. A răspuns -- și nimeni nu poate contesta acest răspuns -- cu liniștea celui care știe că se sacrifică : "Gestul refuzului de a semna mi-ar folosi mie, nu țării, deoarece nu ar schimba nimic. Rușii vor continua să războie. Eu nu cred într'un război între Occident și comunism. Datoria mea este să semnez tratatul de pace ca să salvez ce mai rămâne din România. La Yalta, Occidentul ne-a predat Rușilor. Constituția mea de Român îmi poruncește să mă reîntorc în țară și să surăr cu compătricioții mei, încercând să le ușurez calvarul. Mi-ar fi așa de ușor să rămân la Paris, când am alături de mine nevasta și copiii. Eu aleg, conștient de toate riscurile, lupta printre Români, pentru libertatea lor. Resping eroismul prin procură dată altora".

Nimeni nu a fost în stare să aprecieze valoarea gestului lui în 1946, deoarece cei cari se găseau refugiați în Occident credeau că Anglo-Americanii vor interveni. Augustin Popa era la Roma și în Ianuarie 1947 anunța un guvern Iuliu Maniu impus de Londra și Washington. Astăzi, după 11 ani de așteptări amăgitoare, ne putem da seama de valoarea actului lui Tătărescu : s'a înțors și conștient de riscuri a formulat protestul căruia, fără teamă, i-a dat publicitate spre a provoca reacțiunea, fie în sensul pozitiv, adică schimbarea politicii guvernului, fie în sensul negativ, trimiterea lui în închisoare.

În regimurile comuniste, orice critică, orice denunțare a unei rele stări sunt calificate : act de rebeliune. Ori, Tătărescu atrăgea atenția, alarmat, în acel memorandum, că "starea de spirit care domnește acum în toate categoriile sociale dovedește existența în toată țara a unui val de nemulțumire care, crescând și mai mult în fiecare zi, atinge proporții îngrijorătoare. Această este realitatea. Avem datoria să analizăm această stare de spirit și cauzele care sunt la originea acestui val de nemulțumiri, ca și a neîncrederii generale". Continuând, constata "rezultatele negative ale politicii economice; la capătul acestor doi ani producția generală a țării nu reprezintă mai mult de 48 % din ceea ce era în 1938". Apoi, constata că în toate țările, învingătoare și învinse, s'au elaborat planuri de reconstrucție pe care caută să le realizeze : "În România, un plan de reconstrucție nici n'a fost măcar conceput teoretic".

Se putea aduce o acuzație mai gravă contra unui regim care

se făcea cu subordonarea totului economicului, pentru a realiza, în locul democrației politice, democrația social-economică ?

Aspectul politic al metodelor guvernului Petre Groza era analizat cu o egală severitate. "Alte cauze vin încă să se adauge nemulțumirii generale. Printre cele mai importante se numără excesele regimului de excepție căruia țara continuă să fie supusă. Și în primul rând noi amintim excesele săvârșite în domeniul arestărilor preventive. Fără îndoială, aceste arestări sunt dictate din motive superioare, dar felul în care sunt executate duc la abuzuri și supune țara unui regim de neliniște și de nesiguranță. Țara trăiește într-o atmosferă care întreține nemulțumirea și ura contra guvernului. Oameni cu totul nevinovați sunt arestați pentru motive care n'au nimic cu siguranța Statului și ordinea publică. Puțin câte puțin se răspândește legenda după care guvernul nostru n'ar fi decât un regim impopular și antidemocrat. Guvernul este uzat, în același timp, de a reprimă prin violență liberele manifestări ale poporului, pe care îl tem în cel mai mare grad. Rezultatele acestei campanii de arestări sunt cu totul altele decât acelea pe care le aștepta guvernul. Niciodată metoda arestărilor masive n'a fost un mijloc valabil contra agitațiilor subversive. Ea favorizează mai repede recrutarea nemulțumirilor, agitatorilor și în orice caz creează guvernului o atmosferă grea.

"Președintele Consiliului a promis, în ajunul alegerilor, o amnistie generală pentru delictelor politice, dar în locul amnistiei politice de represiune a fost întărită.

"În același ordine de preocupări intră sentimentele care decurg din tratamentul aplicat condamnaților politici. Familiile deținuților, informate de tratamentul care le este aplicat, exagerență - cum este firesc - rigorile la care sunt expuși, creînd astfel guvernului o atmosferă imposibilă. Acel fond de generozitate și blândețe al poporului român suportă cu greutate brutalitățile și violențele, iar reacțiunea naturală se prefăce în ură contra autorilor responsabili de acele fapte rele. La cauzele nemulțumirilor generale se adaugă, între altele, rechizițiile care continuă să năpăstuiască, cu tot cortegiul lor de abuzuri și excese, mobilizând ura victimelor. Ordinul de încetare a rechizițiilor a fost dat de mai multe ori, dar el a fost pur și simplu ignorat".

Rechizitorul continuă în același ton măsurat iar energic (suaviter în fortiter în re). Calm, curajos, el nu se sfiește să spună că alința cu Rusia, din cauza acestor năpăstuiiri, "este serios amenințată".

Dacă Gh. Tătăărăscu, ca vice-președinte al Consiliului de miniștri, ar fi citit acest protest într-o ședință a Consiliului, totul rămânând strict secret, atitudinea lui nu ar fi provocat sancțiunea imediată. Iar din punct de vedere românesc nu ar fi avut mare importanță și nu ar fi stingerit pe comuniști faptul că el a transmis memorandum-ul regelui Mihai, care începuse deja târguiala abdicării. Gravitatea actului l-a dat difuzarea memorandum-ului printre străini.

Asasinilor ipocriți nu le place publicitatea adevărului.

Nici un om politic burghez din așa zisele țări satelite, fiind în guvern, nu a avut un asemenea curaj.

Sancțiunea nu a întârziat.

Pătre Groza, prieten cu Tătărașcu din 1918, a ezitat, dar Ana Pauker s'a grăbit să denunce faptul lui Stalin, care a ordonat să fie condamnat la temniță grea.

După șase ani de închisoare, a fost eliberat și trimis la Poiana Gorjului, cu interdicția de a lua contact cu cineva. Măsură inutilă, deoarece constituția lui robustă a fost pusă la grea încercare în anii de celulă umedă, ținut pe ciment și fără căldură iarna. A ieșit o umbră. Inteligența, judecata politică, claritatea gândirii se spune că îi rămăseseră intacte, numai puterile fizice erau sfârșite. Nu iese nimeni dintr'o închisoare comunistă capabil să reia lupta, chiar dacă regimul ar restaura toate libertățile publice...

Se poate, astăzi, rosti o judecată dreaptă ? Numele lui determină controverse destul de aprige și cei legați direct sau indirect de actul capitulării au tot interesul să creeze și să întrețină în jurul fostului prim-ministru o atmosferă de ostilitate, ceva mai grav, de dispreț.

Actul de curaj național din Iulie 1947, urmat de cei șase ani de temniță grea și de condamnarea la închisoare a fetei lui (1950) ca și a fraților lui, ne impune o dreaptă judecată. Nu o vom face noi, ci cei cari vor veni după noi; judecata lor nepărtinitoare va cumpăni binele și rău.

M'am încumetat să schițez portretul celui mai hulit om politic, încercând să aduc o contribuție istoricilor de mâine. Fără îndoială că aceste contribuții sunt mai întotdeauna alterate, într'un sens sau altul, de sentimentele noastre. Tătărașcu a fost o creație a împrejurărilor : moartea lui I. G. Duca l-a făcut pe neașteptate și contra voinții lui, prim-ministru; ostilitatea lui Maniu, după abdicarea regelui Carol, l-a izolat politic, iar această izolare l-a constrâns să înjghebeze, în Mai 1944, "Coaliția națională democratică", dând certificat de "partid național" comuniștilor. După 23 August 1944, șeful partidului național-țărănesc a cerut trimiterea lui în fața unei instanțe speciale pentru vina de a fi fost complicele necesar al regelui Carol în instaurarea dictaturii. Când Iuliu Maniu formula această cerere, Ana Pauker -- dușmana de moarte a lui Tătărașcu -- sosea odată cu trupele rusești în uniformă armatei dușmane. Acțiunile noastre sunt tributare împrejurărilor prin care voința noastră vrea să-și facă drum, mlădiindu-se ca și cursul unei ape printr'o regiune stâncoasă.

Evoc un om politic de care m'a legat o veche prietenie. Trec în lungă și melancolică procesiune amintirile, îl revăd cu mai multă expresivitate în cadrul lui natural în care se simțea bine : în Gorj. Am fost împreună la Tismana, așa cum ne-am plimbat la Polovraci, la Runcu, la Dobrița, am stat mult de vorbă la el acasă, în Poiana în Gorj. Scrisese o piesă de teatru "Când vine viforul", care s'a reprezentat, cu oarecare succes, la Teatrul Național.

În 1932, mi-a citit câteva fragmente dintr'o dramă istorică,

neterminată, "Tudor Vladimirescu". Avea intuiția eroului, înțelesese dramatismul personajului și stăpânea arta dialogului expresiv. Revăd chioșcul în care obicinuia să se izoleze, parcă îl aud rostind cu vocea lui gravă, fiecare cuvânt, căutând să dea sonoritățile cuvântului vibrația emoției lui. Avea în ținuta lui, în gest, în solemnitatea cu care spunea, adesea, chiar o frază banală, ceva teatral. Ii lipsea poate spontaneitatea sentimentelor, acea comunicativitate care dă căldură relațiilor de prietenie; probabil se reținea din grija de a nu altera ținuta pe care o vroia continu solemnă, dominantă.

Avea o bunătate naturală, fără emfază și chiar în furtuna luptelor politice, când loviturile nedrepte ne rănesc câteodată, el nu păstra cătrănirea resentimentelor, găsia că cuvintele mint, nu redau fidel sentimentele și violența este numai verbală, oamenii fiind, în general, mai puțin răi decât vor să pară. Ce slab era pregătit ca să înfrunte perfidia răutății, savant distilată, a comuniștilor.

Prin 1931, George Tătărăscu găsisese o formulă pe care o recomandă partizanilor : "frâna pe dreapta, frâna pe stânga, ca să cazi pe mediană". Si-a imaginat, poate, că formula centristului este valabilă și sub comuniști. G. Tătărăscu era tot așa de puțin pregătit ca și restul oamenilor noștri politici, să se măsoare cu violența asiatică a comuniștilor. Ce amară meditație va fi făcut în celula rece în cei șase ani de tragică sihăstrie. Si-a decis conștient sfârșitul.

În piesa "Când vine viforul", eroul își alegea singur sfârșitul : trebuia să rămână pe poziție un soldat care să acopere retragerea celorlalți, un voluntar al morții. Si el a acceptat liber acest rol. Când a imaginat acest personaj, se va fi gândit oare că își contura propriul lui destin ?

Intr-o zi va fi din nou țara liberă și mă voi întoarce spre a mă pregăti pentru marea, funerara plecare. Mă voi duce, atunci, să revăd și Gorjui, de care mă leagă toate emoțiile luptelor din toamna anului 1916. Voi simți, întovărășindu-mă ca odinioară, umbra lui George Tătărăscu.

Imi va șopti, poate : "Vezi tu, față de țară ce puțină însemnătate avem ? Se succed, neîntrerupt, valurile Jiului, pierzându-se în Dunăre și în mare, iar Jiul continuă să existe. Înainte de noi, după noi, neamul nostru va continua să înainteze în istorie"....

Si voi poposi, într-o zi, la Poiana de pe Jiu.

- Pamfil ȘEICARU -

-X-X-X-
-X-X-
-X-